

*Панченко Ю. В.,**старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету*

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В 70–80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Наша країна у ХХІ столітті зіткнулася з низкою проблем, що лежать і в політичній, і в економічній, і в соціальній площинах. Зміни у внутрішньому та зовнішньополітичному середовищі, кризова соціально-економічна ситуація спонукають до формування нової соціально-економічної політики. Тому вивчення досвіду інших успішних країн стає першочерговим завданням. Необхідність побудови в Україні збалансованої економіки з ефективною системою соціального захисту спонукає звернутися до історії розвитку соціально-економічної концепції такої країни, як Велика Британія. Сьогодні це країна з найвищим рівнем працевлаштування серед населення, високим рівнем зайнятості серед жінок, з позитивною тенденцією за багатьма напрямками соціально важливих для суспільства показників. Тому дослідження й аналіз її досвіду з досягнення високих результатів актуальні для українства. Дана стаття фокусується на напрямках і заходах реформування економіки у кризові 70–80 роки ХХ століття, а також на дослідженні модернізації соціальної сфери життя суспільства в таких напрямках, як питання працевлаштування, безробіття, реформи освіти, медичного сектора та пенсійного забезпечення британців. Крім того, стаття акцентує увагу на тому, що, змінюючи економіку та соціальну складову частину, Британія змінювала і своїх громадян, надаючи їм нових соціальних орієнтирів і звичок. Для більш глибокого розуміння даної проблематики було досліджено багато аналітики як сучасної, так і минулого століття. Дана стаття зупиняється на висвітленні такого питання, як формування теоретичного підґрунтя для проведення реформ суспільства. Документи, що заклали основи змін Великої Британії, були ретельно вивчені і проаналізовані. Без теоретичної бази неможливо було проведення глибоких реформ соціальної й економічної сфери, а також написання програми дій. Урядами М. Тетчер було запропоновано таку програму дій: приватизація націоналізованих галузей, реформування податкової системи, освіти, медичного сектора, боротьба з інфляцією та безробіттям, розроблення інноваційних технологій, зміни для дрібного та середнього бізнесу, кредитування житла для кожного громадянина Британії, контроль над грошима. Такі заходи не просто змінили британську націю, а надали поштовх до наступного зростання, змінили кожного англійця, зробивши його активним, енергійним, незалежним індивідуалістом. Ці зміни заклали основу для сучасних підходів соціального захисту й економічної політики

Ключові слова: Велика Британія, працевлаштування, соціальна політика, Маргарет Тетчер, податкова реформа, освіта.

Постановка проблеми. Сучасна Україна обрала шлях реформування всіх сфер життя суспільства. Зміни у внутрішньому та зовнішньополітичному середовищі, кризова соціаль-

но-економічна ситуація спонукають до пошуку нових шляхів розвитку нашої країни, а також запозичення досвіду інших держав. Пошук оптимальної для України моделі соціальної політики продукує дослідження історії формування успішних соціально-економічних концепцій інших країн. Сьогодні Велика Британія – це країна з найвищим рівнем працевлаштування серед населення, високим рівнем зайнятості серед жінок, з позитивною тенденцією за багатьма напрямками соціально важливих для суспільства показників. Тому дослідження й аналіз її досвіду з досягнення високих результатів актуальні для українства. Предметом наукового інтересу цієї статті є виявлення заходів із реформування економіки у кризові 70–80 рр. ХХ ст. І наше завдання – дослідити своєчасні та ґрунтовні реформи всіх сфер суспільства 80-х рр. минулого століття, що заклали базу стабільного життя в сучасній Великій Британії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя Великої Британії минулого століття викликає інтерес у багатьох дослідників і висвітлює цілий спектр різних економічних, соціальних, політичних проблем. Економіка цієї країни у 70-х рр. ХХ ст. мала досить велику кількість проблем (девальвація, стагфляція) і потребувала змін. Саме про це книга фахівця з економічної історії Великої Британії Данкана Нудхема [1]. У своєму дослідженні він фокусується на проблемах грошово-кредитної політики Великобританії. Також розглядаються зміни, що відбулись у країні завдяки керуванню М. Тетчер, у книзі Є. Селдона [2]. Учений виділяє важливі напрями її діяльності, аналізує прояви тетчеризму в усьому світі, а не тільки у Великій Британії.

Для дослідження соціальної політики ХХ ст. дуже інформативними є роботи Я. Брюля, П. Алькока, Дж. Оффера, Н. Фергюсона і Клер Беккет. К. Беккет [3] підкреслює величезний тиск М. Тетчер на формування британської соціальної політики, а також розглядає питання впливу жінки-прем'єра на фемінізм і гендерні проблеми. Піт Алькок [4] надає короткий огляд як історичних, так і сучасних подій соціальної політики Британії. Його дослідження охоплює всі основні питання процесу розроблення та реалізації політики у Британії. Праця Дж. Оффера [5] акцентує увагу на важливості ідей і теоретичного підґрунтя в історії соціальної політики. Збірка за редакцією Лоуренса Голдмена [6] також присвячена соціально-економічним проблемам Великої Британії, вона складається із дванадцяти нарисів, висвітлює історію добробуту Британії за останні 150 років. Основна увага приділяється ідеям, що формували розвиток британської економічної та соціальної політики. Це інтелектуальна історія англійського добробуту з кінця ХІХ ст. по сьогоднішній день.

Дуже багато аналітики присвячено безпосередньо особистості Маргарет Тетчер. Серед них праця Ч. Мура [7]. Це ґрунтовна робота, що дуже майстерно написана. Дослідження присвячено трансформаційному керівництву сильної жінки.

Також тут повно чудових інтерв'ю та щоденникових записів про те, що про неї думали «колеги» з кабінету, про те, що вона думає про них, чому вона ухвалювала те чи інше рішення.

Але всі ці дослідження, розглядаючи заходи, напрями, саму особистість Маргарет Тетчер, не розглядають зміни, що відбулися із самою людиною та з її соціальними пріоритетами внаслідок політики тетчеризму.

Мета статті – дослідити заходи реформування суспільства Великої Британії за часи прем'єрства Маргарет Тетчер із метою аналізу їхньої ефективності та дослідження впливу цих змін на формування нових соціальних орієнтирів для людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток держави, стабільність громадянського суспільства безпосередньо залежать від правильного вибору стратегії соціальної та економічної політики. Мета більшості стратегій соціального захисту й економічного розвитку полягає у збалансуванні економіки, підтримці стабільності доходів населення, чіткості в підходах до вирішення всіх завдань економічного добробуту та питань соціального захисту, розвитку та піклування. Більшість європейських країн, через формування їхніх економічних концепцій, мають розвинені системи соціального захисту. Досвід Великої Британії показує шляхи реформування економіки та соціальної політики, створення ефективної системи соціального захисту населення, що охоплює всіх громадян, стимулює ділову активність, зростання добробуту, зміцнює і розширює базу трудових ресурсів, сприяє економічному зростанню, стабільності політичної та соціальної ситуації у країні.

Становище, у якому перебувала Велика Британія в 70-х рр. ХХ ст., було досить складним. Найбільш гострими проблемами, які не змогли вирішити попередні уряди як лейбористів, так і консерваторів, були проблема інфляції та проблема безробіття. За даними офіційного звіту, запропонованого на засіданні парламенту 12 червня 1979 р., було оприлюднено інформацію щодо реального стану речей у державі. Британія здала свої позиції лідера Європи, у промові М. Тетчер це прозвучало досить чітко: рівень виробництва товарів знизився на 4% у 1978 р. порівняно з 1974 р. Загальним висновком цього звіту стало те, що економіка Британії була у критичному стані через втручання держави [8]. Тому потрібне було термінове вжиття нових заходів і запровадження нової політики, яку було запропоновано здійснювати, базуючись на чотирьох принципах, як-от: матеріальне стимулювання індивіда – змога заробляти більше, поширення свободи вибору індивідуума – зменшуючи роль держави в його житті; скорочення фінансування державою у промисловості та торгівлі, гарантування всіх цих умов для розвитку індивідуума з боку держави.

Практичне втілення ідей неоконсерватизму у Великій Британії дістало назву «тетчеризм», за прізвищем прем'єр-міністра М. Тетчер (1979–1990 рр.). Сучасне трактування цього терміна тотожне із жорсткою, безкомпромісною політикою. З її приходом до влади було розпочато зміни в соціально-економічному житті країни. А це потребувало ретельної тривалої теоретичної підготовки та планування.

Уперше деякі програмні положення, які проголошували проведення більш твердої політики щодо профспілок і державного регулювання економіки, були записані в передвиборчому маніфесті Консервативної партії 1968 р. та проголошенні на конференції Консервативної партії цього року від імені Консервативного політичного центру. На цій конференції М. Тетчер

виступила з доповіддю «Що відбувається з політикою?» [9]. Сама М. Тетчер називає даний виступ ключовим документом у розвитку неоконсерватизму. Цей виступ продемонстрував наявність у суспільстві сили, здатної здійснювати зміни, сили, здатної проаналізувати причини кризового становища країни, а також спроможної покращати життя суспільства. Промова М. Тетчер стало наочною демонстрацією потреби суспільства у змінах і готовності до їх здійснення. Вона наголошувала на терміновості і необхідності змін у всіх сферах життя країни, насамперед необхідності змінити самого індивідуума. М. Тетчер підкреслювала, що складність ситуації полягає в тому, що ціле покоління виросло в державі добробуту, змінити психологію цих людей дуже важко. Саме змінити психології людини, її соціальні орієнтири і поведінку, надати людині активності в підприємництві, збільшити її «спрагу» до приватної власності було метою для М. Тетчер.

Формування теоретичної основи для проведення реформ у соціально-економічній сфері було обгрунтовано в таких документах: «Моє бачення партії торі» [10] – стаття, у якій Маргарет Тетчер говорила про зацікавленість у політиці нового консерватизму всіх верств населення Великої Британії; «Правильний підхід» (1976 р.) [11] та «Правильний підхід до економіки» (1977 р.) [12]. Маргарет Тетчер, партія консерваторів ці документи присвятили порушенню проблемних питань, рішення яких мало зробити життя британців комфортним. В економіці пропонувалися відсутність контролю за грошовою масою, скорочення витрат з утримання держави, зменшення податків. У соціальній сфері традиційно приділялася увага освіті, питанням інфляції, проблемі безробіття, але головним у цих документах було те, що підкреслювалася необхідність змін у соціальній поведінці індивіда – документ проголошував відновлення надії в суспільстві на краще життя, надання більшої свободи індивіду, пробудження ділової енергії й активності, розширення та заохочення різних ініціатив.

У 1979 р. увазі виборців було представлено Консервативний маніфест, у якому Маргарет Тетчер виклала шлях, яким необхідно пройти суспільству від утиску державою індивідуума до його свободи, до виходу Британії із кризового становища [13]. У цьому документі проголошувалися загальні цінності, де головними були – свобода людини, обмеженість втручання держави в економічне життя суспільства загалом і людини зокрема, а також проголошено пріоритетні напрями роботи уряду, серед яких діяльність зі зниження інфляції, вирішення проблем працевлаштування британців, відродження ініціативи серед населення, заохочення людей до комерційної діяльності та надання соціальної державної допомоги тільки тим, хто дійсно нужденний, поширення кола домовласників, зростання рівня стандартів освіти. У маніфесті було викладено заходи реалізації цих завдань, які було сформульовано окремими блоками.

Перший блок – забезпечення балансу в суспільстві через контролювання інфляції, грошей і профспілок. Другий – підвищення рівня добробуту британців через оновлену податкову політику, розвиток усіх проявів індивідуалізму та реформи в економіці, а також реформування законодавства у сфері домогосподарства. Третій блок заходів – боротьба за верховенство закону, боротьба із криміналом. Четвертий – відродження родинних цінностей і реформування соціального сектора: освіта, медицина, пенсійне забезпечення. П'ятий блок було

присвячено міжнародному становищу країни, а також підвищенню рівня консолідації нації та зростанню патріотичних настроїв.

Вигравши вибори 1979 р. і очоливши управління державою в 1979–1983 рр., уряд М. Тетчер зробив дуже багато вдалих кроків у бік покращення ситуації у країні. Це було зазначено у звіті консерваторів «Передвиборча програма 1983» [14]. Цей документ став не тільки звітом уряду, а ще і передвиборчою програмою з ретельним аналізом ситуації в усіх сферах життя суспільства. Діяльність першого уряду М. Тетчер не вирішила всіх проблем Великої Британії, а деякі погіршила: кількість людей у пошуку роботи з 1979 р. по 1982 р. майже подвоїлася – із 317 тис. до 619 тис., а тих, хто шукав додаткових надходжень, – потроїлася (із 352 тис. до 1 100 тисяч) [15, с. 214].

Важливим пунктом діяльності уряду М. Тетчер була обіцянка посилити боротьбу за порядок у країні, знизити рівень криміналу. За перші роки в межах виконання цього пункту було збільшено кількість поліцейських на 11 850 осіб, підвищено їхню зарплатню на 80% [16, с. 40].

Ще один успішний напрям – це програма роздержавлення житла. У 1979 р. уряд провів через парламент закон, згідно з яким кожен з англіців міг на пільгових умовах (розстрочка оплати вартості будинку, невисоке оцінювання, для молодих сімей пропонувалися позички на вигідних умовах) отримати у приватну власність те житло, у якому він проживає. Розпродаж житла почався саме в 1979 р.

Наступний позитивний момент – це зниження рівня інфляції, що в 1979 р. дорівнювала 21,3%, а в 1983 р. впала до 3,9% [14].

Вигравши вибори 1983 р., уряд М. Тетчер продовжив реалізовувати політику роздержавлення. Ще в перший термін свого перебування прем'єром Маргарет Тетчер почала демонтаж державного регулювання та процеси приватизації націоналізованих компаній і галузей. Найбільш великими серед них були «Брітішейрспейс» (авіаційна) та «Брітішпетроліум» (нафтова). Приватизація відбувалася поетапно. Усього в 1979–1983 рр. було продано державного майна на суму 1,7 млрд ф. ст. Після перемоги на виборах темпи приватизації зросли: у 1983–1984 рр. продано на 1,1 млрд ф. ст., 1984–1985 рр. – 2,1 млрд ф. ст., 1985–1986 рр. – 2,7 млрд ф. ст., 1986–1987 рр. – 4,4 млрд ф. ст. [17, с. 157]. До 1987 р. було приватизовано третину державного майна [18]. Відтепер державі належали водопостачальна, електроенергетична, залізнична галузь, а також вугільна, пасажирський транспорт Лондона.

Наступним кроком уряду М. Тетчер було надання суттєвих пільг англійському крупному капіталу, а також податкових в кредитних пільг дрібному підприємству. Для комерсантів-початківців були створені консультаційні служби, що не тільки допомагали відкрити власний бізнес, а і проводили консультування з метою швидкої адаптації до ринкових правил.

Досягнуті успіхи в реалізації неоконсервативного відродження країни спонукали М. Тетчер та її однодумців продовжити реалізацію своєї програми. До чергових виборів було підготовлено маніфест під назвою «Наступний крок уперед. Консервативний маніфест, 1987», у якому М. Тетчер писала: «За останні роки Британія змінилася, вона змінилася на краще. Ми надали їй нову силу <...> Ми зміцнили новий дух підприємництва <...> Консервативна мрія стає реальністю. Маніфест показує наступний рух уперед» [18]

Здобувши перемогу, неоконсерватори продовжили попередню політику: приватизацію націоналізованих галузей (аеропорти, системи водопостачання, річковий транспорт, електроенергетика), розпродаж муніципального житла, формування профспілкового законодавства, реформування вищої та середньої освіти (Закон 1988 р.), системи охорони здоров'я.

За роки перебування при владі урядів М. Тетчер було реформовано соціальну сферу держави добробуту в освіті, охороні здоров'я, домоволодінні і соціальному забезпеченні.

Політику в області освіти в 1979–1990 рр. можна умовно розділити на декілька періодів, пов'язаних з ухваленням законодавчих актів у системі освіти. Перший період тривав від виборів 1979 р. (ухвалення Закону 1979 р. щодо граматичних шкіл) до середини 1981 р. У цей період ухвалений Закон про освіту 1980 р., за яким уряд відновив принцип видачі субсидій на навчання у привілейованих приватних школах обдарованим учням, які навчаються в державних школах, а також була легалізована категорія граматичних шкіл так званого прямого субсидування – навчальних закладів із дуже високим рівнем освіти, була надана можливість батькам брати участь у житті шкіл за допомогою Шкільних рад. У 1981 р. ухвалено закон щодо набуття освіти дітьми з особливими потребами і розумово неповноцінними, за яким захищалися їхні права. Другий період – 1981–1983 рр., коли міністром освіти став К. Дездеф, інтелектуальний ментор М. Тетчер. Це був найбільш важкий період для консерваторів. Уряд зіткнувся з опором працівників освіти. З їхньою невдоволеністю неадекватною оплатою викладацької праці, а також необхідністю вводити систему «ваучерів» у шкільну освіту, за якої батькам видавався грошовий чек, і вони самі могли визначити школу для своєї дитини. Серед державних шкіл повинні були вижити сильні та найкращі, оскільки в них було б більше ваучерів, тобто і грошових коштів на розвиток. Таким чином у середньошкільну освіту вводився принцип конкуренції. Водночас пропагувався даний підхід і до всього фінансування освіти. Третій період – 1983 р., коли в партії консерваторів виникли розбіжності щодо політики у сфері освіти. Наступний період – це час вживання рішучих заходів для підвищення стандартів освіти. У 1984 р. вперше ухвалений закон щодо можливості фінансування у граматичних школах специфічних проєктів, наприклад, боротьби з наркотиками, навчання мікротехнологіям [19]. Потім у 1986 р. ухвалений закон про освіту, що передбачав не тільки підвищення стандартів освіти, але також підвищення вимог до рівня викладання, уведена диференційована оцінка знань учнів, посилена профорієнтація. Закони 1980 і 1986 рр. не вирішили всіх проблем в освіті, тому після виборів 1987 р. консерватори через парламент проводять новий закон про освіту (1988 р.). Цей закон ґрунтовніше підходив до навчання обдарованих дітей. Він встановлював жорсткіші бар'єри між напрямками профосвіти, підсилював диференціацію навчання, піднімав стандарти навчання. Саме з метою підвищення стандартів освіти уряд М. Тетчер поставив за мету комп'ютеризацію всієї системи освіти. Передбачалося зробити практичні комп'ютерні навички другою письменністю. До середини 80-х рр. 40 тис. учителів пройшли перепідготовку [20, с. 52]. Заслуга М. Тетчер у тому, що Британія стала першою країною, у якій комп'ютер прийшов у школу.

Ще однією соціально значущою для консерваторів сферою реформування стала охорона здоров'я. Тут передбачалося повернутися до принципу 70-х рр., тобто до принципу

поєднання приватного і державного секторів у національній службі охорони здоров'я. Уряди неоконсерваторів зробили практикою передачу у приватні руки допоміжних структур і сервісного обслуговування лікарень на основі конкуренції. У 1983 р. сума цих послуг зі всього відомства Національної охорони здоров'я становила 1 млрд ф. ст. [20, с. 54], що було досить привабливим для підприємців. Урядом неоконсерваторів також заохочувався розвиток приватних лікарень, аптек, фірм із медичного страхування. І вже в 1986 р. 9% населення, або 5 млн осіб, користувалися послугами приватного сектора (для порівняння – у 1979 р. ця цифра становила 5% населення, або 2 млн осіб [20, с. 56]). У звіті другого уряду торі, опублікованому в 1987 р., зазначалося, що витрати на Національну службу охорони здоров'я склали в 1979 р. 7,750 млн ф. ст., а в 1987 р. – 18,900 млн ф. ст. Цього ж року консерваторами була розроблена докладна програма комерціалізації та розвитку галузі, витрати на яку стають найбільшими серед соціальних витрат, – через три роки планувалося витратити 20 млрд ф. ст. [19]. Ця програма передбачала розвиток як державного, так і приватного секторів, максимально враховувала інтереси різних верств населення.

Наступним важливим напрямом у соціально-економічній діяльності уряду М. Тетчер стала житлова політика, у якій пропонувалося застосувати принципи широкої приватизації та створення вигідних умов для всіх охочих. Тут неоконсерватори реалізували один із головних принципів своєї ідеології – відродження сімейних цінностей. Для цього необхідно було розвинути в людях відчуття домашнього вогнища, а це означало і розвиток відчуття власності. Ще одним плюсом у вирішенні цієї проблеми стало скорочення витрат держави на утримання муніципального житла. З кінця 70-х рр. Британія міцно стала на шлях надання окремого власного житла кожній сім'ї на вигідних умовах за доступною ціною. У 1980 р. був ухвалений закон про житло, що гарантував володіння даним житлом після трирічного мешкання в ньому. Знижка на покупку житла для таких власників становила 33%. За 4 роки було продано 10% державного фонду житла. У 1984, 1986 рр. були ухвалені закони про купівлю житла, які ще більше спрощували умови і процедуру купівлі. Наступний закон 1988 р. дотримувався принципу «більше квартир кращої якості» [20, с. 73]. Підсумком здійснюваної житлової політики стало зростання кількості власників житла; якщо в 1979 р. їх було 55% населення Британії, то в 1989 р. – 66%. Було продано муніципального житла приблизно 42 тис. будинків і квартир у 1979 р., у 1988 р. їх було продано вже 176,5 тис. Великими темпами йшло будівництво житлових будинків у приватному секторі: у 1979 р. – 140 тис., а вже у 1988 р. – 216 тис. [20, с. 77]. Можна сказати, що неоконсерватори за допомогою серії законодавчих актів в області житлової політики створили умови для розвитку приватного домоволодіння, виконавши обіцянки, задекларовані в усіх передвиборчих документах.

Реформування потребувала також сфера соціального забезпечення, а саме пенсійні виплати, субсидії, допомога малозабезпеченим сім'ям, емігрантам, допомога по безробіттю. Окремі елементи цієї системи існували у країні вже в кінці XIX – на початку XX ст. – пенсійне забезпечення за віком, сиротам, на випадок хвороби. Решта пунктів соціальних програм була сформована вже в післявоєнний період. Тому реформування даної сфери державної діяльності вимагало особливо продуманих

дій. З 1979 р. по 1989 р. витрати на соціальні виплати збільшилися на 11,1 млрд ф. ст. [21]. Це пояснювалося головним чином збільшенням кількості претендентів на отримання даної допомоги з боку держави. Щоб не проводити скорочення виплат, уряд вирішує реформувати джерела фінансування пенсійного забезпечення шляхом позики у приватних осіб, а не роботи з банківськими структурами. Проте у виплатах соціальної допомоги були проведені скорочення з багатьох статей, що і було зафіксовано законом про соціальне забезпечення 1980 р. Цей закон скасовує додаткові виплати на дітей, скорочував виплати допомоги з безробіття. Уряд М. Тетчер передбачив допомогу найбільш незахищеній категорії населення – молоді віком від 16–17 років. Для таких громадян були передбачені програми професійного навчання, а також гарантовані виплати допомоги на підтримку прибутків. Нововведеннями М. Тетчер стали професійна виплата в разі хвороби, а також виплата допомоги тим, чий рівень доходів не перевищує 6 000 ф. ст. Для даної категорії громадян передбачалися безоплатні позики із соціального фонду, створеного для допомоги самотнім матерям, хворим людям місцевої общини. Закони, що ухвалені за часів прем'єрства М. Тетчер, найбільшу віддачу дали в 90-і рр. XX ст.

Висновки. Отже, для проведення реформування у країні було запропоновано таку програму дій: приватизація націоналізованих галузей, реформування податкової системи, системи фінансування й утримання освітянських та медичних закладів, боротьби з інфляцією та безробіттям, підтримка з боку уряду розроблення інноваційних новітніх технологій, перетворення країни на державу власників – підтримка дрібного та середнього бізнесу, програма пільгового кредитування житла, контроль над грошовою масою – монетаризм, надання суттєвих пільг англійському крупному капіталу. Зміни, що відбулися завдяки політиці тетчеризму, не просто змінили британську націю і надали поштовх до наступного зростання, а змінили майже кожного англійця, зробивши його активним, енергійним, незалежним індивідуалістом. Крім того, суттєвих змін зазнала система соціального захисту Великої Британії, що потребує ретельного вивчення і ґрунтовних наукових досліджень.

Література:

1. Needham D. UK Monetary Policy from Devaluation to Thatcher. 1967–82. Palgrave Macmillan UK. 2014. 253 p.
2. Seldon A., Collings D. Britain under Thatcher. Routledge, 1999. 160 p.
3. Beckett C. Thatcher. Haus Publishing, 2007. 168 p.
4. Alcock P. Social Policy in Britain. Palgrave MacMillan Ltd., 2003. 376 p.
5. Offer Jh. An Intellectual History of British Social Policy: Idealism Versus Non-idealism. Policy Press, 2006. 232 p.
6. Goldman L. Welfare and Social Policy in Britain Since 1870: Essays in Honour of Jose Harris. OUP Oxford, 2019. 256 p.
7. Moore Ch. Margaret Thatcher: The Authorized Biography. Volume Two : Everything She Wants. International Edition, 2015. 752 p.
8. 1979 Budget. Archive. Margaret Thatcher Foundation. 1979. Jun. 12. URL: <http://www.margarethatcher.org/docid=109497>.
9. Thatcher M. What's wrong with politics? Conservative Political Centre (CPC) Lecture. Archive. Margaret Thatcher Foundation. URL: <http://www.margarethatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=101632>.
10. Thatcher M. My Kind of Tory Party. Margaret Thatcher. Speeches, Interviews & Other Statements. Margaret Thatcher Foundation. 1975. Jan. 30. URL: <https://www.margarethatcher.org/document/102600>.

11. Thatcher M. The Right Approach. Margaret Thatcher. *Margaret Thatcher Foundation*. 1976. Oct 4. URL: <http://www.margarethatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=109439>.
12. Thatcher M. Speech at Kensington Town Hall. Britain Awake. *Margaret Thatcher Foundation*. 1976. Jan 19. URL: <https://www.margarethatcher.org/document/102939>.
13. Thatcher M. Conservative General Election Manifesto 1979. Margaret Thatcher. Archive. *Margaret Thatcher Foundation*. 1979. URL: <http://www.margarethatcher.org/archive/displaydocument.asp?docid=110858>.
14. Conservative Campaign Guide 1983. *Margaret Thatcher Foundation*. 1 Apr. 1983. URL: <https://c59574e9047e61130f13-3f71d0fe2b653c4f-00f32175760e96e7.ssl.cf1.rackcdn.com/CA0B1DF2EC494228B-B66A9C59F82BE46.pdf>.
15. Kavanagh D. Thatcherism and British politics. The end of consensus? Oxford : Oxford University Press, 1987. 346 p.
16. Попов В. Тэтчер: человек и политик. Москва : Прогресс, 1991. 438 с.
17. Перегудов С. Тэтчер и тэтчеризм. Москва : Наука, 1996. 301 с.
18. The next moves forward: the Conservative Manifesto. URL: <http://www.conservativemanifesto.com/1987/1987-conservative-manifesto.shtml>.
19. Conservative Campaign Guide. 1987. *Margaret Thatcher Foundation*. URL: <https://c59574e9047e61130f13-3f71d0fe2b653c4f-00f32175760e96e7.ssl.cf1.rackcdn.com/788AE7FC40A-548E387A5BBE652B387F7.pdf>.
20. Явнова И. Проблемы социального реформирования в политике правительства М. Тэтчер (1979–1990 гг.). Уфа, 2002. 169 с.
21. Conservative Campaign Guide. 1989. *Margaret Thatcher Foundation*. 1989. May. URL: <https://c59574e9047e61130f13-3f71d0fe2b653c4f-00f32175760e96e7.ssl.cf1.rackcdn.com/C15BB30EBC314EB4AA87EAF10E3E305F.pdf>.

Panchenko Yu. The economic and social development in the Great Britain in 70–80's years of XX century

Summary. Our country has faced a number of political, economic and social problems in the XXI century. The changes inside and outside of country, the changes of foreign policy, the crisis of economic and in social life of society to product new rules of our life and new way to reform our social and economic policy. Therefore, we

need to study the experience of other successful countries. It becomes a priority for today Ukrainian situation. Our country needs to found the right steps for balancing our economy to stable economic situation to upgrade labor market in Ukraine and to direct our country to side of effective social protection for everybody here. And the United Kingdom is a great country with many years' experience of upgrading economic. Today United Kingdom of Great Britain is a country with the highest level of employment and it has high level for women employment beside United Kingdom has a positive trend in many areas of social indicators. Therefore, the study and analysis of its experience is a very important for Ukrainians. This article focuses on Great Britain economic reforms in 70–80 of the XX century, and it focus on the study of social modernization in such areas as employment, unemployment, education reform, health sector and pension systems of the British. In addition, this article focuses on the fact that changing the economy and the social life, Britain has changed and its citizens, providing them with a new social reference points and habits. For a deeper understanding of this problem was investigated by many analysts both modern and last century. This article light on the coverage of this issue, as the formation of theoretical bases for society reform. The documents were created the base for changes in the UK, was thoroughly studied and analyzed. It was impossible without a theoretical base that help to provide reforms into social and economic fields, as well as been writing in a program document of conservative party of Great Britain. Governments of Margaret Thatcher had proposed the following program of action: the privatization of nationalized industries, tax reform, education, the medical sector, the fight against inflation and unemployment, development of innovative technologies, the changes for small and medium businesses, lending to housing for every citizen of Britain, control of the money. These events don't change only the British nation, its push to rise all people and let to make changes for everybody in Great Britain, to upgrade their activity, energy and individualism. These changes found the modern approaches to social protection and economic policy.

Key words: Great Britain, employment, social politics, Margaret Thatcher, tax reform, education.